

1st California Symposium on Catalan Studies “De llibres i roses” (April 24-25, 2017)

“La necessitat i la dificultat de ser traduït a l’anglès”

Dr. Francesc Borrull, Universitat de Vic

Resum

Per a què la literatura catalana existeixi fora del seu propi domini lingüístic cal que sigui traduïda, sinó, no existeix. Donat el caràcter dominant global de la llengua anglesa en àmbits tan diversos com l’economia, la política, la tecnologia, i també la cultura, seria desitjable que els productes culturals catalans, i amb ells la literatura, tinguessin sortida en el mercat anglosaxó a través de les traduccions. Al ser traduïda a l’anglès, doncs, la literatura catalana tindria accés a un nombre de lectors molt considerable que cap cultura, ni gran ni petita, haurien de menysprear. De tota manera, però, aquesta necessitat xoca amb la dificultat de ser traduït a l’anglès. Primer de tot, pel fet que la literatura catalana és una literatura minoritària i minoritzada. Però encara més determinant és la impermeabilitat del polisistema literari anglosaxó, on només el 3% dels llibres que es publiquen anualment són traduccions. La meua conferència explora aspectes culturals i ideològics relacionats amb la traducció, específicament amb la traducció d’obres catalanes a l’anglès, amb exemples concrets d’obres traduïdes en els últims 40 anys (Jacint Verdaguer, Baltasar Porcel, Mercè Rodoreda, Quim Monzó, etc.) i presenta algunes consideracions que poden donar llum a entendre el problema del 3%, i algunes respostes que poden facilitar-ne la necessitat de ser traduït.

Abstract

For Catalan literature to exist outside its linguistic domain, it must be translated, otherwise, it does not exist. Because of the global dominance of the English language, it would be desirable that Catalan cultural products such as its literature were available to the English market through translations. By being translated into English, Catalan literature would gain access to a potentially huge number of readers, something no culture –large or small– should underestimate. However, this need collides with the difficulty to be translated into English. First, because Catalan literature is a minority literature, and a marginalized one. And second, because of the impermeability of the Anglo-Saxon literary polysystem, where only 3% of published books are translations. This paper explores ideological and cultural aspects of translation, specifically with those related to the translation of Catalan writers into English. It provides specific examples of some of the authors translated in the last 40 years (Jacint Verdaguer, Baltasar Porcel, Mercè Rodoreda, Quim Monzó, etc.) and it presents some considerations that could help understand the problem of the 3%, as well as some answers that could ease the need to be translated.

1

La llengua anglesa s’ha convertit, d’ençà les acaballes de la Segona Guerra Mundial i sobretot, després de la caiguda del mur de Berlín el 1989, en la llengua franca del món en què vivim. En l’àmbit polític, més del 85% d’organitzacions internacionals tenen l’anglès com a llengua oficial. A nivell social, l’anglès s’ha convertit en la llengua oficial *de facto* d’una gran majoria de parlants a tot el món. Així doncs, 1,2 bilions d’individus aproximadament parlen l’anglès, la majoria dels quals l’han adoptat com la seva segona (o tercera) llengua. El lideratge dels EUA a

nivell polític, econòmic i també militar en el panorama internacional és difícilment discutible. I la posició de domini de l'anglès té conseqüències negatives en l'ecosistema lingüístic global. En situacions de contacte, per exemple, l'anglès s'ha convertit en una *killer language* (llengua assassina), forçant canvis lingüístics (*language shift*) o inclús l'extinció de llengües (*language death*) que sempre afavoreixen l'anglès. Això afavoreix una homogeneïtzació interessada en què l'anglès surt vencedor. Us en donaré dos exemples:

1.1 *E pluribus unum*. En el terreny migratori, als EUA s'ha produït sistemàticament el fenomen de l'assimilació lingüística. Aquesta assimilació lingüística s'ha produït a nivell interior, i a nivell exterior. A nivell interior, els primers colonitzadors europeus que arribaren a l'Amèrica del Nord imposaren l'anglès sobre les llengües dels grups indígenes causant l'extinció de dotzenes de llengües (*death language*). A nivell exterior, els immigrants que arribaren als EUA durant els segles XIX i XX canviaren la seva llengua per l'anglès (*language shift*).

1.2 En el terreny cultural, també es produeix una homogeneïtzació que afavoreix l'anglès. Això és evident en la diferència en el número de productes culturals forans que es consumeixen en el món anglosaxó en comparació amb la quantitat enorme de productes anglòfons que es tradueixen a altres cultures. Penso per exemple en el cinema, en la música popular, i òbviament, també en els llibres i en la literatura.

Aquest context demostra que l'anglès ha adquirit un *status quo* superior, i per això penso que és important –i desitjable– ser traduït a l'anglès. Per a la literatura catalana, l'anglès (no l'espanyol) és la llengua pont que hauria de permetre els nostres autors de ser introduïts a la literatura d'altres llengües a nivell global.

2

El problema, però, és que aquest context de domini de l'anglès que acabo de descriure ha creat un sistema impermeable en què la traducció no és benvinguda, no és valorada. Les raons són diverses i complexes, i tot seguit us les explicaré.

2.1 Una primera raó per la qual les traduccions a l'anglès no tenen gaire acceptació en el món anglosaxó la trobem en la història de la traducció. Al segle XIX, les traduccions tenien una funció molt important en les cultures majoritàries europees, això és, Alemanya, França, Itàlia, Rússia, i també a la península ibèrica. En aquell moment, les estratègies traductològiques eren objecte d'una gran discussió i polèmica. A Anglaterra, aquesta polèmica enfrontà Francis Newman (1805-1897) i Matthew Arnold (1822-1888) en relació a les traduccions d'Homer. Newman preferia una traducció en què s'accentuaven els elements forans, amb un ús arcaic de la llengua que cercava de separar la traducció d'Homer d'altres textos contemporanis. Arnold, al contrari, era partidari d'una traducció més transparent –més domesticada–, això és, amb un ús de la llengua més d'acord amb la llengua anglesa del moment. Aquesta oposició entre elements forans i domèstics continua present en la teoria de la traducció contemporània, com és evident en els plantejaments de Lawrence Venuti que distingeix entre domesticació i estrangerització (*domestication* and *foreignization*), i provocà una devaluació de la traducció. Això és així perquè es posava en dubte la possibilitat mateixa de la traducció, la seva capacitat de reproduir les peculiaritats literàries d'un text d'una llengua a una altra. En conseqüència, s'afavoria la lectura de textos en la seva llengua original, solució òbviamment elitista perquè la majoria de gent en el món anglosaxó era (i és) monolingüe. Això provocà una marginació de la traducció i un desinterès evident pels productes culturals forans, actitud que encara avui perdura.

2.2 En segon lloc, hi ha una sèrie de forces culturals en el món anglosaxó que no afavoreixen la traducció d'obra estrangera. Aquestes forces culturals són:

2.2.1. Els prejudicis entre els editors i crítics, que tenen el convenciment que les traduccions no venen. En el món anglosaxó s'ha arribat a un punt en què no es mostra interès d'entrada en producte forà si la traducció no va acompanyada prèviament d'una subvenció, i això presenta un problema afegit per cultures minoritàries com la catalana, perquè no tenen les mateixes poderoses estructures d'estat per competir com per exemple la francesa o l'espanyola. En el cas de la cultura francesa, per exemple, no només se subvenciona la traducció i publicació de les seves obres, sinó que també s'inverteix en la celebració de conferències a diverses universitats als EUA i presentacions de llibres a llibreries i escoles amb la presència mediàtica dels seus autors.

2.2.2. Els prejudicis en el món acadèmic, que tampoc valora les traduccions. Aquesta 'tírria' a les traduccions en el món acadèmic és evident, per exemple, en la poca oferta en programes de traducció que hi ha avui als EUA. Un dels motius que explicaria la poca oferta és que els traductors estan mal pagats, i per tant, això fa que sigui una professió amb molt poc atractiu. Conseqüentment, l'oferta és minsa perquè tampoc no hi ha una gran demanda.

2.2.3. Aquesta manca de programes de traducció també provoca que existeixin traduccions de poca qualitat, fetes amb més bona voluntat que ofici. Això perjudica més que no pas facilita l'acceptació de productes culturals forans en la cultural anglosaxona. Aquestes traduccions són producte, a vegades, de campanyes de promoció d'institucions governamentals que posen per davant la voluntat de tenir presència en la cultura d'arribada que la qualitat de la traducció.

2.2.4. A nivell acadèmic, cal també denunciar les deficiències pròpies de la crítica i la historiografia de la literatura catalana, que no ha aconseguit encara internacionalitzar-se. Sense aquesta connexió entre el públic i el món acadèmic, no existeix la ‘necessitat’ per conèixer el corpus literari català més enllà de novel·les d’autors contemporanis. Per exemple, per tal que Verdaguer, o March, passin a formar part del cànon, és imprescindible que existeixi un aparell crític divulgatiu a nivell internacional que parli d’aquests autors i de les seves obres.

2.2.5. El problema no és només que un 3% de llibres publicats en anglès són traduccions, sinó que un 80% d’aquestes traduccions van a càrrec d’editorials independents que no tenen el poder econòmic per promocionar els seus autors. Potser la raó per la qual no es llegeixen traduccions als EUA és perquè aquests llibres no reben la promoció que tenen els llibres publicats per grans conglomerats editorials. Sovint, el problema d’aquestes editorials independents no és publicar el llibre, sinó trobar lectors que llegeixin els seus llibres.

2.2.6. Una de les raons que explicaria aquest desequilibri entre editorials independents i grans conglomerats en publicar obra traduïda és que les obres estrangeres tenen un estil d’escriptura molt diferent del que és la literatura *mainstream* als EUA. Per exemple, la literatura estrangera és més filosòfica i reflexiva, hi ha menys ‘acció’, té un ritme i un estil molt diferent. El públic nord-americà vol gratificacions més immediates, no li agraden les històries dins de les històries, i no aprecia haver de llegir entre línies.

2.2.7. Un altre motiu, encara, que explica la poca acceptació que les traduccions tenen als EUA és la seva convicció i actitud d’autosuficiència que respon al domini cultural, econòmic i polític de què gaudeixen els EUA al món actual. El poder de l’anglès al món és un axioma producte no de cap virtut intrínseca de la llengua, sinó del seu imperialisme, que

reforça la impermeabilitat del sistema i perpetua el seu assimilacionisme. Lamentablement, aquest parroquialisme no beneficia el diàleg intercultural, i promou la xenofòbia lingüística i cultural.

2.2.8. Finalment, no podem obviar el fet que el mercat editorial és això, un mercat, i com a tal, les forces econòmiques imperen sobre aspectes culturals, literaris o d'identitat. El resultat d'això és la “censura econòmica”: els grans conglomerats editorials inverteixen grans quantitats de diners en promoure aquells llibres que tenen el potencial de convertir-se en *best-sellers*, i això té conseqüències nefastes evidents en les traduccions, que tenen uns costos afegits (per exemple s'ha de pagar la traducció), i venen menys exemplars. Aquest context explica també que les editorials no tinguin personal propi que pugui llegir en llengües estrangeres. No només això, sinó que tampoc es fien de l'opinió de forans sobre quins llibres podrien interessar al públic nord-americà.

3

La impermeabilitat del mercat editorial anglosaxó es coneix popularment amb el nom del “problema del 3%”. El 3% seria el nombre de traduccions que es publiquen a l'anglès cada any. Aquest percentatge inclou obres de ficció i de no ficció, així com noves traduccions i reedicions o reimpressions de traduccions que ja haurien estat publicades prèviament. De fet, si el 3% ens sembla una xifra alarmant, cal fer notar que les traduccions d'obres de ficció originals vénen a sumar només un 0,7%.

El *Center for Book Culture* publicà un estudi el juliol del 2006 en què només s'estudiaven traduccions d'obres de ficció entre el 2000 i el 2006 “*from the modernist period to the present, excluded retranslations and anthologies, assembled figures for the last five years, and then broke*

them down country by country”. En aquest estudi, França és el país més ben parat amb 52 llibres traduïts a l’anglès durant aquest període (menys de nou llibres per any), seguit d’Itàlia (39 llibres, més de 6 per any), i Alemanya (36, 6 per any). Catalunya, en aquest estudi, ocupa la penúltima posició amb només dos llibres traduïts. Si consultem la base de dades en línia de traduccions de l’Institut Ramon Llull (TRAC), però, trobem un total de 44 traduccions del català a l’anglès durant el mateix període 2000-2006, dada que demostra la inconsistència de dades com les que presenta el *Centre for Book Culture*.

El 2007, el departament d’estudis de Traducció Literària de la *University of Rochester* creà l’editorial *Open Letter* i el blog “*The Three Percent*”. Entre d’altres iniciatives, el gener de 2008 crearen una base de dades sobre traduccions que pretenia donar resposta a la falta de fiabilitat de les dades que havien existit fins aleshores. La base de dades fou actualitzada per última vegada el novembre del 2006, i el català ocupa la posició vint-i-tresena amb un total de 39 traduccions, que signifiquen un 0,008%. El francès ocupa la primera posició amb un total de 769 traduccions (0,17%), l’espanyol la segona posició amb un total de 630 traduccions (0,14%) i l’alemany la tercera posició amb un total de 495 traduccions (0,11%). Aquestes són dades agregades dels anys 2008 al 2016, i només inclouen traduccions originals, no inclouen ni reimpressions ni segones edicions. Un panorama certament desolador.

En el cas de les traduccions del català, és fiable la base de dades que manté l’Institut Ramon Llull (TRAC) i que es pot consultar en línia a la seva pàgina web (llull.cat). Les dades disponibles confirmen que la literatura catalana és traduïda principalment a l’espanyol (2207 títols), seguit molt lluny pel francès (526 títols) i l’alemany (360 títols). La base de dades comptabilitza només 297 títols traduïts a l’anglès i 294 a l’italià. Aquests números són totals, això vol dir tots els llibres traduïts a una llengua particular fins el dia d’avui.

Per tant, mantinc la meva tesi: per a què la literatura catalana augmenti la seva internacionalització, no és suficient que els nostres autors siguin traduïts a l'espanyol, al francès, a l'alemany o a l'italià. Cal augmentar la presència de la nostra literatura en el món anglosaxó.

La pregunta doncs és: què necessita la nostra cultura, la nostra literatura, per a penetrar en el mercat anglosaxó?

Segons Even-Zohar (1990), existeix una jerarquia dinàmica dins d'un determinat polisistema segons la qual una traducció pot ocupar una posició primària o secundària. La jerarquia és dinàmica perquè la posició que pot ocupar la literatura de traducció no és fixa. Per tal que un text traduït ocupi una posició primària, ha de complir almenys un dels següents criteris:

1. El d'una literatura jove en vies de construcció. Per exemple, la literatura finlandesa, que es desenvolupà durant el segle XIX a través de traduccions de clàssics de la novel·la realista provinents de França i d'Anglaterra. En aquest cas, les traduccions del francès i de l'anglès ocupen una posició primària en el polisistema finlandès.
2. Una literatura perifèrica o mancada de textos canònics. La literatura catalana n'és un clar exemple, la qual cosa explica el gran interès i prestigi que tenen les traduccions a casa nostra. Per exemple, la col·lecció de fulletons de La Renaixença "Novel·les catalanes i estrangeres", que introduí la novel·la russa i oferí als lectors traduccions de Tolstoi, Pushkin, Gogol i Dostoievski. També a principis del segle XX, quan patirem "una generació sense novel·la", les traduccions de novel·les estrangeres ompliren aquest buit i ocuparen una posició primària en el polisistema català.
3. Quan hi ha un buit en una literatura determinada. Per exemple, la mancança del gènere del realisme màgic en la literatura nord-americana explicaria l'abundància de traduccions d'autors llatinoamericans a l'anglès. Aquest fenomen fou paral·lel a la crisi originada

arrel de la revolució cubana del 1959, context polític i sociocultural que suscità l'interès de diverses organitzacions culturals, polítiques i filantròpiques de construir ponts de diàleg amb Llatinoamèrica. Per això les traduccions de García Márquez o de Julio Cortázar, per exemple, ocupen una posició primària en el polisistema literari nord-americà.

Malauradament doncs, i segons aquest context teòric, la literatura catalana traduïda a l'anglès ocupa una posició secundària, i per tant representa un sistema perifèric en el polisistema literari anglosaxó que no exerceix cap influència en el sistema central d'aquesta cultura. Aquest posicionament secundari també té conseqüències en el traductor, que normalment és més conservador, per exemple en l'ús de formes més convencionals.

Per tal de promoure la internacionalització dels escriptors catalans, la Institució de les Lletres Catalanes organitzà, entre el 2005 i el 2008, diversos seminaris de traducció al voltant d'un autor específic: Jaume Cabré el 2005, Quim Monzó el 2006, Carme Riera, Baltasar Porcel i Mercè Rodoreda el 2007 (any en què Catalunya fou convidada d'honor a la Fira del Llibre de Frankfurt), i Jesús Moncada el 2008. Malgrat aquest esforç important per a la promoció dels nostres autors a l'exterior, no existeix una correlació entre aquests seminaris i la traducció d'aquests autors a l'anglès.

Per exemple, Jaume Cabré, un dels autors més celebrats a casa i a l'estranger, només compta amb dues traduccions a l'anglès: *Jo confesso* (traduït per Mara Faye Lethem i publicat per Arcadia Books a Londres el 2014), i *Viatge d'hivern* (traduït per Patricia Lunn el 2009 i publicat per Swan Isle Press a Chicago). Existeixen 14 traduccions de Cabré a l'espanyol, 6 a l'alemany, 5 al francès i 5 a l'italià.

Quim Monzó fou traduït per primer cop a l'anglès el 2007 per Peter Bush. L'editorial londinenca Peter Owen publicà la seva traducció de *La magnitud de la tragèdia*. Peter Bush també traduí *Benzina* i *Guadalajara* el 2010 i 2011 respectivament, i Mary Ann Newman traduí *Mil cretins* el 2012, tots aquests tres volums publicats per Open Letter (Rochester, NY). En canvi, 19 llibres de Monzó han estat traduïts a l'espanyol, 15 a l'alemany, 10 al francès i 7 a l'italià.

Només dos llibres de Baltasar Porcel han estat traduïts a l'anglès: *Cavalls cap a la fosca* i *Les primaveres i les tardors*, tots dos traduïts per John Getman i publicats per la *University of Arkansas Press* el 1995 i 2000 respectivament. En canvi, tots els llibres de Porcel (un total de 21) han estat traduïts a l'espanyol (alguns pel mateix Porcel), 9 al francès, 4 a l'alemany, i 3 a l'italià.

Una de les autores catalanes més traduïdes a l'anglès és Mercè Rodoreda. *La plaça del diamant* es publicà el 1962, i ja el 1967 fou traduïda a l'anglès per Eda O'Shiel i publicada a Londres per André Deutsch. David Rosenthal traduí la mateixa obra el 1981, publicada a Nova York per Taplinger, versió que fou reeditada a Nova York i a Londres el 1986. Rosenthal també traduí *La meva Cristina i altres contes*, publicada a Saint Paul (Minnessota) el 1984 per Graywolf Press. La mateixa editorial publicà la traducció de Rosenthal d'*El carrer de les camèlies* el 1993, un any després de la mort del traductor. Josep Miquel Sobrer, professor de literatura catalana a la *Indiana University*, traduí *Mirall trencat* el 2006, publicada per la *University of Nebraska*. Peter Bush traduí *La plaça del Diamant* el 2013, publicada per Virago Press el 2013, i Martha Tennent, que amb Rosenthal és la principal traductora de Rodoreda, traduí *La mort i la primavera* el 2009, *La meva Cristina i altres contes* el 2011, i *Quanta, quanta guerra* el 2015,

tots tres volums publicats per Open Letter. Aquest total de 9 traduccions a l'anglès contrasta amb les 45 traduccions a l'espanyol, 21 a l'alemany, 18 a l'italià, i 15 al francès.

Jesús Moncada, l'últim 'afortunat' als seminaris de traducció de la Institució de les Lletres Catalanes, només té una traducció a l'anglès, *Camí de sirga*, traduït per Judith Willis el 1994 i publicat per Harvill a Londres. En canvi, 5 dels seus llibres han estat traduïts a l'espanyol, 4 al francès, 4 a l'alemany, i 2 a l'italià.

Peter Bush, traductor de Monzó i Rodoreda, traduí *Incerta glòria* de Joan Sales el 2014, i també ha traduït dues obres de Josep Pla: *El quadern gris* el 2014 a l'editorial New York Review Books Classics, i *La vida amarga* el 2015 a Archipelago Books. Aquestes dues traduccions de Pla contrasten amb les 3 a l'italià, 5 al francès, 7 a l'alemany, i 57 a l'espanyol de l'escriptor de l'Empordà.

Per acabar, un cas similar al de Josep Pla: Jacint Verdaguer. Ronald Puppo, professor de traducció a la Universitat de Vic, va publicar el 2007 a la *The University of Chicago Press* una antologia bilingüe de la seva poesia. I el 2015 va culminar una feina de 15 anys en publicar *Canigó*, també en edició bilingüe, a Londres, a l'editorial Tamesis Books en col·laboració amb l'editorial Barcino. Aquestes dues traduccions a l'anglès contrasten amb les 9 traduccions a l'italià, 15 a l'alemany, 26 al francès, i 58 a l'espanyol.

Per concloure la meva presentació, comentaré algunes estratègies que podrien esperonar la traducció dels nostres escriptors a l'anglès.

1. Calen estructures d'estat amb una dotació econòmica suficient per a promoure la cultura catalana a l'exterior. A Espanya aquest organisme és l'Instituto Cervantes. A França, l'Institut Français. A Catalunya és l'Institut Ramon Llull (IRLL). Cal que l'IRLL

continui la tasca de promoció dels nostres escriptors, i augmenti la subvenció a la traducció dels nostres autors específicament a l'anglès.

2. L'ajut institucional és també necessari a nivell acadèmic en l'avenç de la recerca i en l'establiment i promoció d'una xarxa de centres universitaris al món que fomentin la lectura i el coneixement de la literatura catalana per canviar, en la mesura que sigui possible, les preferències del lector, i de retruc, la fesomia del mercat editorial anglosaxó.
3. Cal, doncs, un increment dels cursos de llengua i literatura catalanes a les universitats de territoris anglòfons (principalment en centres de poder econòmic com els EUA i el Regne Unit) i també d'un increment de la presència mediàtica dels nostres escriptors en els canals de distribució propis de la indústria editorial (fires, congressos, presentacions de llibres, publicacions periòdiques, etc.).
4. En aquest sentit, Edith Grossman afirma que *“in order to be noticed on the market, a book must be reviewed and commented upon by the critics. Further down the line, if it hopes to become part of the canon, literary historians and theoreticians must also focus their attention on it, thus smoothing its way into a foreign country's literary system (...) Only a literature which has an international network of scholars specialized in that particular literature at its disposal is capable of introducing its classical authors to the international stage”*.
5. En paraules del novel·lista holandès Cees Nooteboom, “és pitjor tenir traduccions mediocres que no tenir-ne. [Per això] cal formar els traductors, fer-los viure durant algun temps al país, pagar-los uns preus decents, [i] reconèixer-ne el mèrit”.
6. Malgrat que les traduccions d'obra catalana ocupen una posició secundària en el polisistema literari anglosaxó, les traduccions haurien de ser més valentes –més visibles–

i s'haurien d'allunyar, tan com sigui possible, de la traducció directa i el servilisme –de la invisibilitat– per tal de generar un diàleg genuí d'anada i tornada basat en la diferència – no en la compatibilitat ideològica, assimilacionista i còmoda– que ara per ara sembla que no existeix entre la nostra cultura i la cultura anglosaxona.

Moltes gràcies.